

ПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА ВІДЗНАЧЕННЯ ПАМ'ЯТНИХ ДАТ ЗУНР У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті досліджуються особливості відзначення пам'ятних дат ЗУНР у незалежній Україні. Автор стверджує, що вшанування ЗУНР політиками й громадськістю було викликане бажанням використати консолідаційну подію в українській історії задля формування єдиної української нації.

Ключові слова: ЗУНР, злука, національна історія, консолідація, історична спільнота, соборність, незалежна Україна, історична пам'ять.

Здобуття незалежності поставило перед українською нацією завдання ідентифікувати себе в культурній сфері. Для об'єднання держави важливим було формування національної історії, позбавленої імперських нашарувань попередніх завойовників і здатної сформувати основи українського патріотизму. Адже через пам'ять про минуле тематизуються і сучасне, і майбутнє як виміри актуальної практики життя¹.

Навчання історії повинно створювати в громадян відчуття історичної спільноти. Із часів націй і націоналізму кінця XIX століття наукова розповідь про події минулого мала стверджувати колективну особистість та допомагати нащадкам цієї славетної історії продовжувати плекати спільне минуле й вести надалі спільну діяльність². Крім того, в умовах глобалізації загострюється конфлікт нових соціальних норм і традиційних суспільних цінностей. За цих обставин саме історія виконує важливу функцію ідентифікації, диференціації та консолідації³.

Однак в Україні продовжують зберігатися суттєві регіональні відмінності в сприйнятті історичного минулого країни. Так, згідно з опитуванням Центру Разумкова у 2006 р., для жителів Заходу "Україна" – єдина наступниця історії та культури Київської Русі (відносна більшість, 46%). Для решти – "історія України" – невіддільна частина історії великого східнослов'янського народу, як й історія Білорусі та Росії (Схід – 54%; Центр – 40%; Південь – 60%). Для мешканців західноукраїнського регіону війна проти фашизму – Друга світова (41%). Для решти – Велика Вітчизняна (Схід і Південь – по 64%; Центр – 59%)⁴.

Проаналізовані Інститутом історичних досліджень результати вивчення історичних ідентичностей на сході та заході України свідчать, що для м. Львів особливого значення набувають особи й події з дорадянської моделі української історії, які описуються мешканцями як позитивні й героїчні. Вони посідають чільне місце в календарних та комеморацийних святкуваннях і становлять основу історичної ідентичності львів'ян. Натомість радянські історичні персоналії та події все ще займають вагоме місце в історичних нарративах й ідентичностях м. Донецьк.

Водночас, незважаючи на всі виявлені регіональні відмінності, простежується певна тенденція до повільного, але помітного зближення позицій щодо окремих складових історичних ідентичностей і політичних орієнтацій. Такими окремими елементами, які поки що не домінують, є святкування Дня Незалежності, зближення поглядів щодо таких періодів української історії, як, наприклад, УНР, чи таких постатей, як М.Грушевський або Т.Шевченко⁵.

Листопадовий зрив і державне функціонування ЗУНР відносяться до сторінок історії, що є меморіальними для мешканців Галичини та не викликають негативних асоціацій серед населення сходу й півдня України. Дослідження історії ЗУНР започатковано в публікаціях В.Великочого, М.Литвина, О.Карпенка, М.Кугутяка, С.Макарчука, О.Павлишина, О.Реєнта, І.Соляра. Автор статті ставить завдання проаналізувати специфіку вшанування політичними силами історичної спадщини ЗУНР у різні періоди історії незалежної України, дослідити й дати оцінку спробам окремих сучасних політиків використати ЗУНР у маніпулятивних провокаційних технологіях.

Відзначимо, що створені в кінці 80-х рр. XX ст. українські націонал-демократичні організації отримали значну підтримку з боку населення й ініціювали боротьбу за злам партійно-радянської владної системи та досягнення національного суверенітету. Вже на березневих виборах 1990 р. до Верховної Ради УРСР і місцевих рад демократичні сили у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях отримали більшість і перехопили в комуністів владні повноваження.

Обласні ради та ради нижчих рівнів і певною мірою виконавчі органи влади були сформовані в регіоні на основі суто політичної мотивації, і всі їхні дії на початку 1990-х років прямо чи опосередковано концентрувалися саме у сфері політики⁶. Це дозволило опозиції розпочати втілення в життя своїх програмових засад, серед яких були й запровадження національної символіки, релігійних і національних свят⁷.

Так, із забуття було повернуто святкування річниць утворення ЗУНР. Органи місцевого самоврядування Західної України розпочали практику офіційного святкування роковин проголошення ЗУНР. На фоні негативного сприйняття більшістю населення півдня і сходу України спадщини ОУН і УПА популяризація історії Українського січового стрілецтва та Західно-Української Народної Республіки давала можливість безконфліктно формувати національну історичну свідомість українців.

Для єднання української нації опозиційні сили на початку 90-х рр. ХХ ст. також використовували святкування Дня злуки ЗУНР й УНР 22 січня 1919 р. Так, 21 січня 1990 р. націонал-демократи організували символічний “живий ланцюг” єднання за маршрутом Івано-Франківськ – Львів – Тернопіль – Рівне – Житомир – Київ, до якого було залучено, за даними МВС УРСР, 450 тисяч осіб⁸, а за твердженням одного з діячів Руху М.Поровського – 5 млн осіб⁹. Наприклад, лише в Рівненській області, де опозиційні настрої не були настільки домінуючими, як у Галичині, участь у “живому ланцюгу” взяли 8,5 тис. осіб¹⁰.

Також на території Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Рівненської, Житомирської, Волинської областей і міста Київ для відзначення злуки було проведено 30 мітингів, на яких були присутні близько 95 тисяч осіб¹¹.

Хвиля злуки справила враження навіть на партійних функціонерів. Так, перший секретар Тернопільського міськкому партії В.Рибін на пленумі обкому 24 січня 1990 р. так охарактеризував цю подію: “Живий ланцюг, що проходив і через наше місто, з’єднав Львів і Київ, продемонстрував прагнення людей до єдності, до незалежності”¹².

На думку Г.Касьянова, це була перша масова комеморативна акція, мета якої полягала в тому, щоб не лише відокремити національну історію від радянської, а й протиставити “справжнє”, “природне” возз’єднання України 1919 р. “штучному” возз’єднанню 1939 р.¹³ Натомість американський історик П.Кені відзначав, що “живий ланцюг” у січні 1990 р. став символічним кінцем домінування Львова й позначив центральну артерію українського націоналізму. Джерело його сили було тепер на київському кінці, де боротьба далі тривала в парламенті й на дипломатичних переговорах¹⁴.

Проте після відновлення незалежності частина галицької еліти усвідомила, що її патріотизм просто використовували, а ідеал України ніколи не буде реалізований. Ситуація в регіоні на початку 1990-х рр. яскраво описана М.Мариновичем. Він вважав, що Галичина “однією з перших регіонів СРСР пережила свій пасіонарний спалах, вся енергія якого пішла на те, щоб розтрощити місцеву комуністичну стіну. Сили, щоб переламати хід подій в усій Україні, не виявилось”¹⁵.

Центр, уособлений у понятті “українська держава”, відзначався в баченні галичан недемократичністю влади, неефективною економікою, несправедливим розподілом бюджетних коштів між регіонами, невизначеністю в зовнішній політиці¹⁶. Російська мова ставала дедалі популярнішою, а російський бізнес могутнішим у самій Галичині. В.Костирко образно відзначив, що до 1991 р. галичани гостро відчували злидні й русифікацію, а в період незалежності відчують три речі, але вже солодко: злидні, русифікацію та велике задоволення від незалежної України¹⁷.

У цих умовах частина західноукраїнської інтелігенції знову повертається до історичної спадщини краю. Так, ідеолог західноукраїнського автономізму О.Хавич, відстоюючи думку, що “проект Україна” не втілюється в життя, закликав розпочати реалізацію проекту “westukraina.eu.”¹⁸ Він вважає, що за століття сформувалась унікальна західноукраїнська ідентичність, на яку радянський період і доба незалежної України справили незначний вплив¹⁹.

Для ілюстрації ілюзорності ідеї соборності України довільно трактувалася вітчизняна історія. Як вияв регіонам автономістсько-сепаратистських тенденцій сприймали також святкування в краї річниць утворення української держави в Східній Галичині 1 листопада 1918 р.²⁰

Навіть Л.Кучма у своїй книзі “Україна – не Росія” згадав про міжнародну дискусію на тему “Буковина й Галичина – федеральна земля або федеральні землі Західної України?”, яка відбулася в м. Чернівці в річницю проголошення ЗУНР. Зокрема, він зазначав, що ті, хто взяв участь у дискусії, обговорювали питання, чи повинна Західна Україна стати королівством, чи слід запропонувати престол Отто фон Габсбургу, чи має право на існування Велике герцогство Буковинське та інші. Так і не прийшовши до єдиного висновку, вони вирішили не відокремлюватися від України, а стати Західно-Українською автономною республікою²¹.

Найбільш вірогідним є те, що звернення західноукраїнської інтелігенції до історичного досвіду ЗУНР в умовах нестабільності української влади й непослідовної української політики стало спробою відшукати в минулому приклади вдалого будівництва Української державності.

Віртуальність спроб використання історії ЗУНР для формування західноукраїнської державності найяскравіше засвідчили події 2-го туру президентських виборів в Україні 2004 р., оскільки галичани активно виступили проти фальсифікацій влади під час цих виборів і в численних

зверненнях і рішеннях мітингів засудили розпалювання ворожнечі між регіонами та дії, спрямовані на розкол цілісності Української держави²².

Одночасно, як вважає Я.Грицак, режим Президента України Л.Кучми в 90-х рр. ХХ ст. виявився дуже вправним у маніпулюванні історичною пам'яттю. На думку історика, цей режим “як добрий аптекар... старанно змішував між собою два дуже їдкі та взаємозаперечні реактиви, щоб одержати ліки на національну недугу роз'єднаності. Цими реактивами були радянська й національна версії української історії”²³. З огляду на такий формат державного підходу до створення національної історії, центральні органи влади не чинили спротиву відзначенню річниць утворення ЗУНР у Західній Україні, але й не доклали значних зусиль для поширення історичної правди про ЗУНР серед населення інших регіонів України.

Президент України В.Ющенко для формування єдиної національної історії створив Український інститут національної пам'яті. У 2007 р. інститут під керівництвом академіка НАН України І.Юхновського розпочав всеукраїнську акцію “Єдина держава – спільна історія”. Рецепт до створення спільної історії І.Юхновський убачав у тому, що необхідно “ті моменти в часі й просторі, де нація, на базі якої утворена держава, виглядала дуже достойною, дуже детально розписувати, а моменти, коли нація програвала, була нікчемною, в канонічній історії розписувати менше”²⁴. Ця ініціатива Українського інституту національної пам'яті об'єктивно сприяла зближенню українців різних регіонів країни.

У зв'язку з поновленням інтересу державної влади до формування національної історичної свідомості, Кабінет Міністрів України 21 липня 2005 р. утворив Оргкомітет для підготовки й проведення заходів для увічнення пам'яті видатних діячів УНР і ЗУНР на період 2005–2009 рр.²⁵

Однак чималий резонанс у суспільстві викликають ті сторінки історії, які в нашому сьогоденні мають ще живих свідків, людей, які постраждали від певних режимів чи воєн²⁶. Великою мірою через це офіційні заходи з відзначення Дня утворення ЗУНР у 2005–2009 рр. не відрізнялися оригінальністю і не викликали значного зацікавлення в суспільстві.

Проте відсутність відчутних бажаних наслідків після перемоги Помаранчевої революції й ухил у бік російської імперської концепції історії, що почав реалізовуватися з початком президентства В.Януковича, знову викликали в середовищі галицької молоді розчарування загальноукраїнською політикою і звертання до спадщини ЗУНР. На думку К.Бондаренка, галицька еліта зрозуміла, що її інтересами після Помаранчевої революції знехтували²⁷.

Так, відомий літератор і публіцист Т.Прохасько знову культивує ЗУНР, яка “у ті революційні роки, катастрофічні передовсім через тотальну українську плутанину, була єдиною конструктивною українською формацією”²⁸. Літератор приходить до висновку, що “нічого, курча, не міняється. Ні побут, ні розклади, ні ментальність, ні наміри... Є отже, простір для повторної спроби”²⁹.

Одночасно на фоні протистояння в останні роки ВО “Свобода” і проросійських політичних сил основний дискурс історичної дискусії змістився до оцінки подій Другої світової війни й боротьби з комуністичним спадком. Як вважає А.Мартинов, в Україні суспільні дискусії навколо перипетій Другої світової війни та небезпечна перспектива “війни пам'ятників” також засвідчують не консолідує, а роз'єднують роль недавнього минулого. Унаслідок цього ускладнюється ідентифікація з національною історією, а посилюється масова недовіра до будь-якої історичної інформації³⁰. Натомість спадщина ЗУНР усе більше перетворюється в об'єкт зацікавлення лише професійних істориків.

Таким чином, відзначення річниць утворення ЗУНР, а особливо злуки ЗУНР і УНР 22 січня 1919 р., в умовах здобуття Україною державності активно використовувалося українськими політиками й посприяло збільшенню кумулятивної сили українського національно-визвольного руху. Одночасно в реаліях незалежної України органи влади та громадськість не повною мірою застосовували консолідуєчий ефект історичної спадщини ЗУНР. Звернення окремих політиків і представників інтелігенції до спадщини ЗУНР як до прикладу окремішнього від загальноукраїнської історії явища є або спрямованою проти українства політичною провокацією, або спробою заховатися від існуючих проблем сучасного державотворення в міфі ЗУНР. Перспективи подальших досліджень убачаємо в детальному вивченні впливу історичної спадщини ЗУНР на сучасну суспільно-політичну ситуацію в Україні.

1. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення / Йорн Рюзен. – Львів : Літопис, 2010. – С. 83.

2. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Домінік Шнаппер. – Х. : Фоліо, 2007. – С. 139.

3. Мартинов А. Ю. Історичні знання в умовах глобалізації / А. Ю. Мартинов // Український історичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 186.

4. Шангіна Л. Про країну, державу та громадян у перехідному віці / Л. Шангіна // Дзеркало тижня. – 2006. – 19–26 серп. – С. 3.
5. Середа В. Стосунки Сходу та Заходу України: історичні ідентичності і націєструктуруючі процеси / Вікторія Середа // Стосунки Сходу та Заходу України : минуле, сьогодення та майбутнє : матеріали Всеукр. конф., (Луганськ, 25–26 трав. 2006 р.) / наук. ред. І. Ф. Кононов. – Луганськ : Знання, 2006. – С. 194–195.
6. Ярош Б. Роль політичної еліти у взаємовідносинах центру та західного регіону України / Б. Ярош, В. Бусленко // Регіональні та національні еліти: хто формує політику? Матеріали Міжнар. наук. конф. 6–7 груд. 2001, Чернівці. – Чернівці : Букрек, 2002. – С. 101.
7. Адамович С. Національно-державницька позиція галичан в період розпаду СРСР / С. Адамович // Гуманітарний журнал. – Дніпропетровськ, 2005. – № 3 (27). – С. 25.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 32, спр. 2767, арк. 2.
9. Гарань О. В. Убити дракона (З історії руху та нових партій України) / О. В. Гарань. – К. : Либідь, 1993. – С. 81.
10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2872, арк. 34.
11. Там само, спр. 2767, арк. 2.
12. Державний архів Тернопільської області (Держархів Тернопільської обл.), ф. П-1, оп. 39, спр. 73, арк. 5.
13. Касьянов Г. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії / Г. Касьянов. – К. : Наш час, 2008. – С. 21.
14. Кені П. Карнавал революції. Центральна Європа 1989 року / П. Кені. – К. : Критика, 2006. – С. 376.
15. Мариневич М. Україна: дорога через пустелю : зб. статей. – Х. : Фоліо, 1993. – С. 124.
16. Адамович С. Соборність і децентралістські ідеї в суспільно-політичному житті західних областей України (1991–2004 рр.) / С. Адамович // Матеріали V Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : у 2 т. Т. 1 : Історія України. Краєзнавство. – Чернівці : Книги-XXI, 2005. – С. 337.
17. Костирко В. Чухраїнство / В. Костирко // І. Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – № 23. – С. 243.
18. Хавич О., західноукраїнець. Чи можливий проект westukraina. eu? / О. Хавич // І. Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – № 23. – С. 273.
19. Там само. – С. 275.
20. Павлів В. Автономія для Галичини [Електронний ресурс] / В. Павлів. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.
21. Кучма Л. Україна – не Росія / Л. Кучма. – М. : Время, 2004. – С. 50.
22. Мороз В. За цілісність України / В. Мороз, Б. Вівчар // Галичина. – 2004. – 30 листоп. – С. 1–2; Галичина. – 2004. – 2 груд. – С. 2.
23. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності / Ярослав Грицак. – К. : Грані-Т, 2008. – С. 70.
24. Юхновський І. Відповідальний за пам'ять / Ігор Юхновський // Український тиждень. – 2008. – 4–10 лип. – С. 14–19.
25. Кабмін образовал оргкомитет по увековечению памяти деятелей УНР и ЗУНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podrobnosti.ua/society/2005/07/25/229557.html>. Сайт відвідано 02.02. 2014 р.
26. Венгринюк Л. Я. Громадські організації у сфері політики пам'яті: (регіональний вимір Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей) / Л. Я. Венгринюк // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – 2013. – № 3 (23). – С. 68.
27. П'єцух М. Галицькі лицарі / М. П'єцух // Новинар. – 2008. – 7–13 берез. – С. 21.
28. Прохасько Т. Побут революції / Т. Прохасько // Галицький кореспондент. – 2008. – 30 жовт. – С. 20.
29. Там само.
30. Мартинов А. Ю. Історичні знання в умовах глобалізації / А. Ю. Мартинов // Український історичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 187.

В статье исследуются особенности празднования памятных дат ЗУНР в независимой Украине. Автор утверждает, что чествование политиками и общественностью годовщин ЗУНР было вызвано желанием использовать это консолидационное событие украинской истории для формирования соборной украинской нации.

Ключевые слова: ЗУНР, объединение, национальная история, консолидация, историческая общность, соборность, независимая Украина, историческая память.

This paper investigates the features of the WUPR anniversaries celebrating in the independent Ukraine. The author argues that honouring by the politicians and the public of the WUPR memorable dates was motivated by the desire to use the consolidation event of the Ukrainian history to form the unified Ukrainian nation.

Keywords: WUPR, union, national history, consolidation, historic community, unity, independent Ukraine, the historical memory.